

УДК 159.964.2:159.96-056.4:159.923

DOI 10.32755/sjeducation.2020.02.070

АНАЛІЗ ПРИЧИН СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В КОНТЕКСТІ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

Дем'яненко Юлія Олександрівна, кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри психології,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: u.demjanenko1980@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-5237-9559

Михайленко О. О., курсантка III курсу,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34

e-mail: mkhlenko@ukr.net)

У статті досліджено погляди науковців на причини суїциду та суїцидальної поведінки в контексті психоаналітичної традиції.

Представлено ретроспективне бачення психоаналітиків феномена суїциду. Так, проаналізувавши роботи З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера, Е. Фромма, К. Хорні, Г. Саллівана та інших дослідників, зроблено спробу систематизувати уявлення представників психоаналітичного напрямку щодо причин бажання померти.

У роботі порушено питання, які пов'язані з психодинамічним розумінням механізмів виникнення суїцидального рішення через боротьбу інстинктів Еросу (інстинкт життя) та Танатосу (інстинкт смерті), боротьби Я з Над-Я, або через неусвідомлене метафоричне бажання повернення до утроби матері, символічне прискорення переродження.

Наведено приклади виявлених дослідниками факторів, що впливають на прийняття рішення щодо самогубства, в основі яких лежать внутрішні характеристики особистості та чинників навколишнього середовища. У статті також наведені приклади форми саморуйнівної поведінки особистості. Так, Ю. Кінд, досліджуючи проблему самогубства, виділяє шість типів суїцидальних тенденцій на основі виділених функцій: антифузіонарна тенденція, фузіонарна тенденція, мотиваційна тенденція, депресивна тенденція – звернення агресії проти власної особистості, архаїчно-садистична тенденція «Над-Я», «підведення балансу життя».

На основі теоретичного аналізу авторами зроблено спробу узагальнити розуміння причин та мотивів суїцидальної поведінки в психоаналітичній теорії. Спираючись на погляди психоаналітиків, дійшли висновку, що самогубство в психоаналітичній концепції, в першу чергу, розглядається як внутрішнє спонукання, що зароджується у психіці і через певний період стимулюється зовнішніми чинниками. В основі такого процесу лежить боротьба між інстинктами: самозбереженням та саморуйнуванням. Отже, автори статті

резюмували щодо психоаналітичного підходу, який розглядає самогубство як акт саморуйнівних тенденцій особистості, аутоагресивної поведінки, що є неусвідомленим способом покарати самого себе і намагається пояснити феномен самогубства, в першу чергу, внутрішніми неусвідомленими процесами, боротьби «Я» з «Над-Я».

Ключові слова: психоаналіз, самогубство, суїцид, суїцидальна поведінка, аутоагресія.

ANALYSIS OF SUICIDE BEHAVIOR CAUSES IN CONTEXT OF PSYCHOANALYTICAL THEORY

Demianenko Yuliia, PhD in Psychology, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Psychology,

Academy of the State Penitentiary Service

(14000, Ukraine, Chernihiv, Honcha st., 34)

ORCID: 0000-0001-5237-9559

Mykhailenko O. O., 3rd course cadet,

Academy of the State Penitentiary Service

(14000, Ukraine, Chernihiv, Honcha st., 34)

The article examines the views of scientists on the causes of suicide and suicidal behavior in the psychoanalytic tradition context.

The research presents a retrospective vision of psychoanalysts of the suicide phenomenon. Based on the theoretical analysis, the authors try to generalize the understanding of the causes and motives of suicidal behavior in psychoanalytic theory. The desire to solve certain life problems motivates people to overcome their inferiority. The article raises issues related to the psychodynamic understanding of the mechanisms of suicidal decision, through the struggle of the instincts of Eros (instinct of life) and Thanatos (instinct of death), the struggle of "I" with the "Super-I", or through the unconscious metaphorical desire to return to the womb, symbolic acceleration degeneration.

There is no unity in the issue of suicide; representatives of different scientific fields, followers of many psychological schools consider it from different angles. Some individuals fail to do so; they begin to feel the need to destroy others.

The desire to solve certain life problems motivates people to overcome their inferiority. But if some individuals fail to do so, they begin to feel the need to destroy others. Suicide in this context becomes a covert attack on other people.

Through self-destruction, a person seeks to evoke compassion for himself and condemnation of those responsible for his low self-esteem. Psychoanalytic approach primarily tries to explain the phenomenon of suicide by internal unconscious processes, the struggle of "Me" with "Super-Me". Considering the psychoanalysts' views, it is concluded that suicide in the psychoanalytic concept is primarily seen as an internal urge arising in the psyche and over time is stimulated by external factors, the struggle between instincts of self-preservation and self-destruction is at the heart of the process.

Based on the theoretical analysis, the authors try to generalize the understanding of the causes and motives of suicidal behavior in psychoanalytic theory. Based on the views of psychoanalysts, it is concluded that suicide in the psychoanalytic concept is primarily seen as an internal motivation that arises in the psyche and over time is stimulated by external factors, at the heart of this process is the struggle between instincts and self-destruction.

Thus, the authors conclude that the psychoanalytic approach, which considers suicide as an act of self-destructive tendencies of the individual, autoaggressive behavior, which is an unconscious way to punish himself and tries to explain the phenomenon of suicide, primarily internal unconscious processes, struggle "I" and "Super-I".

Key words: *psychoanalysis, suicide, suicidal behavior, autoaggression.*

Постановка проблеми. У сучасних країнах спостерігається тенденція до збільшення кількості людей із суїцидальною поведінкою, зростає кількість самогубств, особливо серед молодих людей. Статистичні дані вказують на те, що Україна посідає одне з провідних місць за кількістю самогубств.

Питання, які стосуються проблем самогубства, є міждисциплінарними і як предмет дослідження в практичній психології ця проблема й досі викликає багато питань, пов'язаних із недостатньою кількістю інформації щодо механізму виникнення суїцидального рішення, помилковими відомостями та упередженнями щодо внутрішньої мотивації самогубця. Тому вчені присвячують свої праці з'ясуванню проблем егопсихології і психопатології з тим, щоб допомогти виявленню і розумінню людей з суїцидальними тенденціями. Слід зауважити, що в питанні самогубств не існує єдності, представники різних наукових напрямків, послідовники численних психологічних шкіл розглядають його під різними кутами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі спираємось на дослідження З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера, Е. Фромма, К. Хорні та Г. Саллівана.

Сучасні дослідники намагаються переосмислити проблему саморуйнації людини. Так О. Б. Кузьо та Ю. З. Кузьо досліджують особливості суїциду з позиції психології та християнського віровчення. Понеділок А. І. порушує питання саморуйнації людини у філософському та психосоматичному вимірі. Семенов С. через призму психоаналітичної концепції розглядає проблему суїцидальної поведінки військовослужбовців.

Формування цілей статті. Метою статті є теоретичне дослідження поглядів на феномен самогубства з позиції психоаналітичної теорії.

Виклад основного матеріалу. Вперше в роботах З. Фрейда почалось дослідження розуміння смерті як психологічного явища, місця смерті в житті людини. В контексті теорії потягів з'явилося поняття «потяг до смерті», під яким розумілось наявність у живого організму бажання повернутись до первинного неорганічного, неживого стану.

У квітні 1910 р. на засіданні Віденського психоаналітичного суспільства відбулася дискусія на тему «Самогубство у дітей». Зігмунд Фрейд стверджував, що в своєму прагненні відучити дітей від їх досвіду раннього сексуального життя педагоги часто кидають ще незрілих учнів напризволяще перед суворими випробуваннями подальшого життя. Він говорив, що хоча про самогубство відомо мало, але, мабуть, воно дійсно є запереченням життя через пристрасне бажання смерті. Це зауваження вівшувало про існування інстинкту смерті.

Робота З. Фрейда «Сум та меланхолія» присвячена його теорії суїциду. Він розглядає механізми суїцидальної поведінки з психоаналітичного погляду, вважаючи, що суїциденти інтерналізують образ втрати, внаслідок чого він стає частиною їх власного Его. Коли ці почуття досягають критичного рівня, вони можуть призвести до самогубства. Надалі З. Фрейд розглядає аутодеструктивні дії як вияви динамічної боротьби інстинктів Еросу (інстинкт життя) і Танатосу (потяг до смерті, руйнування та агресії). Вбивство – це агресія, спрямована на інших, а суїцид – це агресія, спрямована на себе [1]. У структурі «Я» особистості відбуваються постійні коливання між цими двома інстинктами. Відповідно самовбивство та вбивство є виявом домінування інстинкту Танатосу.

Карл Меннінгер згоден з Фрейдом у тому, що в житті людини існує напружена боротьба між інстинктами самозбереження і саморуйнування. Він виділив три основні складові суїцидальної поведінки: бажання убити, бажання бути убитим, бажання померти, які виникають під дією таких емоцій, як ненависть, провина, безнадійність відповідно. Суїцид є реальним, якщо ці три

бажання є одночасно присутніми в індивіда. Відсутність хоча б одного з елементів призводить до більш «м'якої» форми аутоагресії. Дослідник вважав, що бажання померти дуже поширене і серед душевнохворих, особливо тих, які вважають, що смерть є єдиними ліками від їх душевних страждань [2]. У самогубстві він бачить не «навмисний акт вбивства», а «специфічний вид смерті», реалізоване бажання померти. Карл Меннінгер пропонує різні форми саморуйнівної поведінки:

- власне самогубство;
- хронічне самогубство (аскетизм, мучеництво, неврастенія, алкоголізм, антисоціальна поведінка, психози);
- локальне самогубство (членоушкодження, симуляція, поліхірургія, навмисні нещасні випадки, імпотенція і фригідність);
- органічне самогубство (соматичні захворювання).

У кожному з цих випадків Меннінгер вбачав факт наявності потягу до смерті.

Альфред Адлер у суворому розумінні не є представником психоаналізу, однак розроблена ним теорія індивідуальної психології є відгалуженням психоаналізу. Основним положенням «Індивідуальної психології» Альфреда Адлера є теза: «Бути людиною – означає відчувати свою неповноцінність» [3, с. 7]. Прагнення вирішити певні життєві проблеми спонукає людей до подолання своєї неповноцінності. Але, якщо деяким індивідам це не вдається, вони починають відчувати потребу знищити оточення. Суїцид у цьому контексті стає прихованою атакою на інших людей. За допомогою саморуйнування людина прагне викликати співчуття до себе і засудження тих, хто відповідальний за його занижену самооцінку. Адлер описував почуття власної неповноцінності у суїцидальних людей, які «шкодять іншим своїми мріями про рани або наносять їх собі» [3, с. 15].

Карл Юнг продовжив досліджувати вплив неусвідомлених потягів на поведінку та досвід людини. Він вказував, що самогубство може бути продиктовано неусвідомлюваним прагненням людини до духовного переродження, а не тільки нестерпними умовами життя, зняттям «напруженості». Люди не тільки бажать піти від нестерпних умов справжнього життя, здійснюючи самогубство. Крім того, вони поспішають зі своїм мета-

форичним поверненням до утроби матері. Тільки після цього вони перетворюються в дітей, знову народжених в безпеці [4].

Геррі Стек Салліван у психології розробив теорію міжособистісного спілкування. Так само як електрони приводяться в рух магнітним тяжінням, так і людина реагує на інших значущих їй людей. Стосунки індивіда з іншими людьми є найважливішим моментом життя. Кожна людина має три уособлення «Я». Коли людина відчуває себе в безпеці, він є «хорошим Я»; у стані тривоги він стає «поганим Я»; у психотичних жахіттях індивід перетворюється в «не-Я».

Людина оцінює себе головним чином у відповідності зі ставленням до неї інших людей. Якщо виникне загроза її безпеці через невіршений кризис, то конфлікт і тривога можуть стати для людини нестерпними. За цих обставин у неї може виникнути бажання перевести своє «Погане Я» в «не-Я» і таким чином вчинити суїцид. У стані депресії і саморуйнування також є привабливою альтернативою для індивіда. Суїцид відображає, на думку Саллівана, переорієнтоване на себе вороже ставлення індивіда до інших людей і зовнішнього світу [5].

На думку Еріка Еріксона, основним фактором суїцидальної поведінки є уразливість підлітків та молоді до стресів, які в комплексі призводять до «кризи ідентичності». У контексті внутрішньоособистісного конфлікту самогубство ним розглядається як спосіб помсти, результат актуалізації ворожості, направленої на себе.

Карен Хорні вважала, що якби дітям забезпечили оточення, вільне від тривоги, то вони б росли і процвітали. Однак культура, релігія, політика та інші суспільні сили вступають у змову з метою спотворення розвитку особистості дитини. Відчуваючи себе в небезпечному оточенні, діти розглядають світ як вороже середовище для життя. Це викликає в них появу описаної Хорні «основної тривоги». Суїцид може виникнути як наслідок дитячої залежності, глибоко укорінених почуттів неповноцінності або того, що Хорні називає «ідеалізованого образу», що є в людини про саму себе. Самогубство може бути також «суїцидом виконання», через виникнення в людини почуття невідповідності стандартам, очікуваним суспільством. Згідно з поглядами Хорні, суїцид є ре-

зультатом поєднання внутрішніх характеристик особистості і чинників навколишнього середовища [6].

Еміль Дюркгейм у роботі «Самогубство» стверджував, що самогубство, яке в той час вважалося чисто особистісним феноменом, може бути краще пояснене як реакція людини на особливості, в якому вона живе. Він вивчав, у першу чергу, вплив соціальної структури суспільства та її змін на суїцидальну поведінку індивідів. Досліджуючи суїцидальну особистість, Е. Дюркгейм виділив чотири типи суїцидальної поведінки: «аномічна», «егоїстична», «альтруїстична» і «фаталістична».

При егоїстичному типі самогубства людина відчуває занадто великі бажання – грошей, любові, насолод, швидкого просування по службі, які неможливо відразу задовольнити. Ці суперечності між можливостями та потребами і штовхають на самогубство.

Анемічне (від аномія – «безправ'я») самогубство, виникає, якщо людина зазнає невдачі в адаптації до соціальних змін. Фаталістичне самогубство викликається надлишком регламентації і названо так для того, щоб відзначити неминучість і непохитність правил, проти яких людина безсила. Останнім типом є альтруїстичне самогубство, при якому авторитет групи над індивідом є настільки великим, що він втрачає свою ідентичність і в силу цього жертвує собою на благо суспільства [7].

Психоаналітик Х. Штірлін вважає, що існує два типи суїциду: «батьківське самогубство» та «материнське самогубство». Перше пов'язане із надмірною люттю і є певним символом кастрації. Друге є символічним воз'єднанням із матір'ю, що надасть спокій.

Норман Фейбероу є психологом-дослідником, який працює у сфері профілактики самогубств протягом більше чверті століття. Свого часу він був президентом Міжнародної асоціації профілактики суїцидів і заснував міжнародний рух, діяльність якого сприяла організації більш ніж 200 центрів профілактики самогубств тільки в США. У своїй книзі «Багатолике самогубство» він вперше описав і систематично досліджував ті форми саморуйнівної поведінки, які до цього не ставилися до суїцидальних. Наприклад, зловживання різними речовинами, зокрема наркотики, алкоголь і тютюн; соматичні хвороби: захворювання серця або

травми хребта, при яких пацієнти не дотримуються призначеного лікування і режиму; злочину, проституція, девіантна поведінка, які небезпечні можливістю краху особистості; ризиковані види спорту, такі як стрибки з парашутом, у воду з великої висоти.

Фейбероу коментує ці ризиковані захоплення так: «Суспільство цінує небезпечні і ризиковані вчинки, оскільки вони надають інтерес життя, сприяють вияву інтенсивних емоцій, а також стимулюють дослідження невідомого і пізнання всього нового» [8].

Кінд Ю., досліджуючи проблему самогубства, намагається пояснити її причини через функції, які виконує акт самогубства. Так він виділяє шість типів суїцидальних тенденцій:

- 1) антифузійна тенденція – бажання зберегти власну унікальність, уникнути злиття з іншими;
- 2) фузійна тенденція – бажання злитися із матір'ю;
- 3) мотиваційна тенденція – свідоме або безсвідоме бажання контролювати близьких;
- 4) депресивна тенденція – звернення агресії проти власної особистості;
- 5) архаїчно-садистична тенденція «Над-Я» – виникають при тяжких особистісних розладах;
- 6) «підведення балансу життя» – бажання позбавитись життя, аби не відчувати сором чи фізичний біль.

Едвін Шнейдман був першим директором Центру досліджень і профілактики суїцидів в Лос-Анджелосі. У 1957 році у співавторстві з Норманом Фейбероу він видав книгу «Прикмети самогубства». Через 4 роки він написав книгу «Крик про допомогу».

У своїй книзі «Смерть людини», ґрунтуючись на класичних спостереженнях, він призводить типологію індивідів, які грають безпосередню, причому часто свідому, роль у наближенні своєї смерті. Шукачі смерті, розлучаються з життям навмисно, причому таким чином, що порятунок є неможливим або дуже неімовірним. Гравці зі смертю – це ті, хто, кажучи мовою гри, роблять своє життя ставкою в ситуації щодо низької ймовірності виживання, як наприклад, у російській рулетці, де шанси загинути становлять 5 з 6.

Існує ще тип людей, що схвалюють смерть, хоча і не грають активної ролі в її наближенні, але чесно заявляють, що бажали б

свого кінця. Цей тип часто зустрічається серед тривожної молоді та самотніх людей похилого віку. Підсумовуючи, можна сказати словами Шнейдмана: «смерть наближається через необережність, необачність, нерозсудливість або внаслідок інших подібних психологічних механізмів» [9].

Висновки. Аналіз джерел дає нам можливість зробити такі висновки:

- у психоаналітичній концепції вперше розкриваються глибинні неусвідомлені (безсвідомі) аспекти суїцидальної поведінки;
- психоаналітичний підхід до проблеми суїциду зосереджує увагу на інтегральному джерелі феномена аутоагресії, на внутрішній активності суб'єкта;
- в основі механізму самогубства лежить відчуття боротьби між інстинктами Еросу та Танатосу;
- у неофрейдизмі агресивність, у тому числі аутоагресивність, пояснюється структурою характеру;
- причина суїциду пояснюється бажанням повернутись до первинного безтурботного стану (рекапітуляції до початку);
- аби допомогти людині, схильній до суїциду, потрібно передусім допомогти адекватно відводити власну агресію;
- усі суїциди нові мають в основі взаємопов'язані, несвідомі причини: бажання вбити, бажання померти, бажання бути вбитим;
- при одночасному виникненні відчуття ненависті, безнадійності, почуття провини – суїцид стає невідворотною реальністю;
- суїцид обумовлений руйнуванням почуття самоповаги та слабкості «Я» індивіда;
- самогубство розглядається як внутрішнє спонукання, що зароджується у психіці і через певний період стимулюється зовнішніми чинниками.

Таким чином, психоаналітичний підхід, в першу чергу, намагається пояснити феномен самогубства внутрішніми неусвідомлюваними процесами, боротьби «Я» з «Над-Я».

Список використаних джерел

1. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе. Очерк истории психоанализа: сборник. Санкт-Петербург: Алетей, 1998. С. 211–231.

2. Меннингер К. Война с самим собой. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2001. 480с.
3. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. Москва, 1995. 296 с.
4. Юнг К. Г. Либидо, его метаморфозы и символы. Санкт-Петербург: Восточно-Европейский ин-т психоанализа, 1994. 415 с.
5. Салливан Г., Ротгер Д., Мишел У. Теория межличностных отношений и когнитивные теории личности. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. 128 с.
6. Хорни К. Наши внутренние конфликты: Невроз и развитие личности. Москва: Академический проект, 2008. 224 с.
7. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этюд. Санкт-Петербург, 2008. 292 с.
8. Суицид: Хрестоматия по суицидологии. Киев: А.Л.Д., 1996. 216 с.
9. Шнейдман Э. С. Душа Самоубийцы. Серия: Теория и практика психологической помощи. Москва: Смысл, 2001. 316 с.

References

1. Freud, Z. (1998), *Basic psychological theories in psychoanalysis. Essay on the history of psychoanalysis: collection*, Alleteiia, St. Petersburg.
2. Menninher, K. (2001), *War with yourself*, EKSMO-Press, Moscow.
3. Adler, A. (1995), *Practice and theory of individual psychology*, Fond “For economic literacy”, Moscow.
4. Yunh, K. G. (1994), *Libido – its metamorphoses and symbols*, Eastern European Institute of psychoanalysis, St. Petersburg.
5. Sallivan, G. (2007), *Theory of interpersonal relations and cognitive theories of personality*, AST, Moscow.
6. Khorni, K. (2008), *Our internal conflicts: Neurosis and personality development*, Academic project, Moscow.
7. Diurkheim, E. (2008), *Suicide. Sociological study*, St. Petersburg.
8. *Suicide: textbook on suicidology* (1996), A.L.D., Kyiv.
9. Shneidman, E. S. (2001), *Soul Suicide. Series: Theory and practice of psychological care*, Sense, Moscow.